

Чернега Віталій Миколайович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри підприємницького та корпоративного права
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*

Чернега Виталий Николаевич

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры предпринимательского и корпоративного права
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана*

Cherneha Vitalii

*Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business Law and Corporate Law
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

ORCID: 0000-0002-9118-6562

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6845

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАБОРОННИХ НОРМ СІМЕЙНОГО ПРАВА

КЛАССИФИКАЦИЯ ЗАПРЕЩАЮЩИХ НОРМ СЕМЕЙНОГО ПРАВА

CLASSIFICATION OF PROHIBITORY RULES OF FAMILY LAW

Анотація. Стаття присвячується заборонним нормам сімейного права як об'єктам наукової класифікації. За способом закріплення український законодавець дозволяє виокремити дві групи заборонних норм сімейного права: а) ті, що прямо встановлюють заборону (наприклад, не допускається примушування жінки та чоловіка до шлюбу); б) ті, що опосередковано встановлюють заборону. Першу групу заборонних норм сімейного права доцільно поділити на три підгрупи: а) норми сімейного права, що встановлюють пряму безумовну заборону (наприклад, забороняється посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців); б) норми сімейного права, що встановлюють пряму обумовлену заборону (приміром, шлюб не може бути визнаний недійсним у разі вагітності дружини або народження дитини в усиновлювача та усиновленої ним дитини, у двоюрідного брата та сестри, у тітки, дядьки та племінника, племінниці, або якщо той, хто не досяг шлюбного віку, досяг його або йому було надано право на шлюб); в) норми сімейного права, що встановлюють пряму заборону, але мають винятки із загального правила (наприклад, релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану). Другу групу заборонних норм сімейного права резонно поділити на ті, що: а) опосередковано встановлюють безумовну заборону (приміром, особа, позбавлена батьківських прав втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми); б) опосередковано встановлюють обумовлену заборону (наприклад, право дружини на утримання припиняється, якщо за рішенням суду виключено відомості про чоловіка як батька з актового запису про народження дитини).

Ключові слова: заборонні норми сімейного права, класифікація заборонних норм сімейного права, регулятивні норми сімейного права.

Аннотация. Статья посвящается запрещающим нормам семейного права как объектам научной классификации. По способу закрепления украинский законодатель позволяет выделить две группы запрещающих норм семейного права: а) те, которые прямо устанавливают запрет (например, не допускается принуждение женщины и мужчины в брак); б) те, что косвенно устанавливают запрет. Первую группу запрещающих норм семейного права целесообразно разделить на три подгруппы: а) нормы семейного права, устанавливающие прямой безусловный запрет (например, запрещается посредническая, коммерческая деятельность по усыновлению детей, передаче их под опеку, попечительство или на

воспитание в семье граждан Украины, иностранцев); б) нормы семейного права, устанавливающие прямой обусловленный запрет (например, брак не может быть признан недействительным в случае беременности жены или рождения ребенка в усыновителя и усыновленного им ребенка, у двоюродного брата и сестры, у тети, дяди и племянника, племянницы, или если тот, кто не достиг брачного возраста, достиг его или ему было предоставлено право на брак); в) нормы семейного права, устанавливающие прямой запрет, но имеют исключения из общего правила (например, религиозный обряд брака не является основанием для возникновения у женщины и мужчины прав и обязанностей супругов, кроме случаев, когда религиозный обряд брака состоялся до создания или восстановления органов государственной регистрации актов гражданского состояния). Вторую группу запрещающих норм семейного права резонно разделить на те, которые: а) косвенно устанавливают безусловный запрет (например, лицо, лишённое родительских прав лишается права на льготы и государственные пособия, предоставляемые семьям с детьми); б) косвенно устанавливают обусловленный запрет (например, право жены на содержание прекращается, если по решению суда исключены сведения о мужчине как отца из актовой записи о рождении ребенка).

Ключевые слова: запрещающие нормы семейного права, классификация запрещающих норм семейного права, регулирующие нормы семейного права.

Summary. The article is devoted to the prohibitive rules of family law as objects of scientific classification. According to the method of consolidation, the Ukrainian legislator allows to distinguish two groups of prohibitive rules of family law: a) those that directly establish a prohibition (for example, forcing a woman and a man to marry is not allowed); b) those that indirectly establish a ban. The first group of prohibitive rules of family law should be divided into three subgroups: a) rules of family law that establish a direct unconditional prohibition (for example, intermediary, commercial activities for the adoption of children, their transfer into custody, care or upbringing of Ukrainian citizens are prohibited, foreigners); b) rules of family law establishing a direct conditional prohibition (for example, marriage cannot be declared invalid in case of pregnancy of the wife or birth of a child to an adoptive parent and adopted child, to a cousin, aunt, uncle and nephew, niece, or if the person who has not reached the age of marriage, has reached it or has been granted the right to marry); c) rules of family law that establish a direct prohibition, but have exceptions to the general rule (for example, a religious marriage rite is not a basis for a woman and a man to have the rights and responsibilities of a spouse, unless restoration of state registration of civil status acts). The second group prohibition rules of family law can reasonably be divided into those that: a) indirectly establish an unconditional prohibition (for example, a person deprived of parental rights loses the right to benefits and state assistance provided to families with children); b) indirectly establish a conditional prohibition (for example, the wife's right to maintenance is terminated if the court decision excludes information about the husband as a father from the birth certificate of the child).

Key words: prohibitive rules of family law, classification of prohibitive rules of family law, regulatory rules of family law.

Постановка проблеми. У Сімейному кодексі України (далі — СКУ) закріплено чимало заборонних норм сімейного права. Проте в сімейно-правовій думці здебільшого розглядається зміст окремих згаданих правил поведінки. З огляду на це, в сучасній теорії сімейного права постає запит на розроблення класифікації заборонних норм сімейного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як об'єкти наукових класифікацій розглядалися зобов'язуючі та уповноважувальні норми сімейного права [2; 3]. Водночас класифікацію заборонних норм сімейного права, віднесених також до групи регулятивних норм сімейного права, досі не представлено науковій спільноті.

Постановка завдання. Метою статті є наукова розробка класифікації заборонних норм сімейного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. За способом закріплення український законодавець дозволяє виокремити дві групи заборонних норм сі-

мейного права: а) ті, що *прямо* встановлюють *заборону*; б) ті, що *опосередковано* встановлюють *заборону*.

Першу групу заборонних норм сімейного права доцільно поділити на три підгрупи: а) норми сімейного права, що встановлюють *пряму безумовну заборону*; б) норми сімейного права, що встановлюють *пряму обумовлену заборону*; в) норми сімейного права, що встановлюють *пряму заборону, але мають винятки із загального правила*.

Найбільшу частину норм СКУ встановлюють *пряму безумовну заборону*. Так, відповідно до ч. 4 ст. 2 СКУ зазначений законодавчий акт *не регулює* сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінником, племінницею і між іншими родичами за походженням [1].

У Загальній частині СКУ також можна розглядати як прикладні ілюстрації положення, згідно із якими сімейні права (ч. 1 ст. 14) та сімейні обов'язки (ч. 1 ст. 15) є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому *не можуть* бути передані іншій особі.

Решта прикладів норм, які належать до цієї підгрупи, фігурують у різних розділах Особливої частини СКУ. Так, *не допускається*: примушування жінки та чоловіка до шлюбу (абз. 2 ч. 1 ст. 24); реєстрація шлюбу через представника (ч. 2 ст. 34); одностороння зміна умов шлюбного договору (ч. 1 ст. 100); одностороння відмова від шлюбного договору (ч. 1 ст. 101).

За законодавством України *забороняються*: будь-які види експлуатації батьками своєї дитини (ч. 6 ст. 150 СКУ); фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших покарань, які принижують людську гідність дитини (ч. 7 ст. 150 СКУ). *Забороняється* посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців (ч. 1 ст. 216 СКУ).

На прикладах резонно розглянути *норми сімейного права*, що *прямо* встановлюють *обумовлену заборону*. Так, згідно із СКУ шлюб *не може бути*: визнаний недійсним, якщо на момент розгляду справи судом відпали обставини, які засвідчували відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю (ч. 3 ст. 40); визнаний недійсним у разі вагітності дружини або народження дитини в усиновлювача та усиновленої ним дитини, у двоюрідного брата та сестри, у тітки, дядьки та племінника, племінниці, або якщо той, хто не досяг шлюбного віку, досяг його або йому було надано право на шлюб (ч. 3 ст. 41).

Приклади також фігурують у ст. 169 СКУ, згідно із якою поновлення батьківських прав *неможливе, якщо*: дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним судом (ч. 2); на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття (ч. 3).

Відразу дві прикладні ілюстрації містяться в ст. 211 СКУ. Так, якщо дитина має лише матір, вона *не може* бути усиновлена чоловіком, з яким її мати не перебуває у шлюбі (абз. 1 ч. 5). Якщо дитина має лише батька, вона *не може* бути усиновлена жінкою, з якою він не перебуває у шлюбі (абз. 2 ч. 5).

Не має права оспорювати батьківства особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації батьком дитини вона знала, що не є її батьком, а також особа, яка дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних технологій відповідно до ст. 123 СКУ (ч. 5 ст. 136).

Як приклад доцільно також розглядати положення ч. 3 ст. 157 СКУ: той із батьків, з ким проживає дитина *не має права* перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.

Наявні також приклади *норм сімейного права*, що *прямо* встановлюють заборону, *але мають винятки із загального правила*. Так, відповідно до ч. 5 ст. 5 СКУ ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, *крім випадків*, встановлених Конституцією України.

Наступним прикладом є положення ч. 1 ст. 20 СКУ, згідно із якими до вимог, що впливають із сімейних відносин, позовна давність *не застосовується, крім випадків*, передбачених ч. 2 ст. 72, ч. 2 ст. 129, ч. 3 ст. 138, ч. 3 ст. 139 зазначеного нормативно-правового акта.

Сюди також належать положення ч. 3 ст. 21 СКУ: релігійний обряд шлюбу *не є підставою* для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, *крім випадків*, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Як приклад також можна навести положення п. 9 ч. 1 ст. 212 СКУ: не можуть бути усиновлювачами іноземці, які не перебувають у шлюбі, *крім випадків*, коли іноземець є родичем дитини.

Другу групу заборонних норм сімейного права резонно поділити на ті, що: а) *опосередковано* встановлюють *безумовну заборону*; б) *опосередковано* встановлюють *обумовлену заборону*.

Як приклади першої підгрупи відповідних норм є положення, згідно з якими особа, позбавлена батьківських прав *втрачає*: права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми (п. 3 ч. 1 ст. 166 СКУ); інші права, засновані на спорідненості з дитиною (п. 6 ч. 1 ст. 166 СКУ).

Доцільно навести також приклади норм сімейного права, що *опосередковано* встановлюють *обумовлену заборону*. Так, якщо реєстрація шлюбу у визначений день не відбулася, заява про реєстрацію шлюбу втрачає чинність після спливу трьох місяців від дня її подання (ч. 2 ст. 28 СКУ). Інакше кажучи, відповідна заява не є чинною зі спливом установленого українським законодавцем строку.

Право дружини на утримання припиняється, якщо за рішенням суду виключено відомості про чоловіка як батька з актового запису про народження дитини (ч. 2 ст. 85 СКУ). Інакше кажучи, дружина не має такого права, за наявності законодавчо встановлених обставин.

Висновки. За способом закріплення український законодавець дозволяє виокремити дві групи заборонних норм сімейного права: а) ті, що *прямо* встановлюють заборону; б) ті, що *опосередковано* встановлюють заборону. Першу групу заборонних норм сімейного права доцільно поділити на три підгрупи: а) норми сімейного права, що встановлюють *пряму*

безумовну заборону; б) норми сімейного права, що встановлюють пряму обумовлену заборону; в) норми сімейного права, що встановлюють пряму заборону, але мають винятки із загального правила. Другу групу заборонних норм сімейного права резонно поділити на ті, що: а) опосередковано встановлюють безумовну заборону; б) опосередковано встановлюють обумовлену заборону.

Література

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 15.12.2020)
2. Чернега В.М. Zobov'yazuyuchi normy simeynoho prava yak ob'yekty naukovoi klasyfikatsii // Porivnyal'no-analitychne pravo. 2019. № 5. С. 148–150.
3. Чернега В. Уповноважувальні норми сімейного права як об'єкти наукової класифікації // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 1. С. 38–41.

References

1. Simeinyi kodeks Ukrainy vid 10.01.2002 r. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (data zvernennya: 15.12.2020)
2. Cherneha V. M. (2019) Zobov'yazuyuchi normy simeynoho prava yak ob'yekty naukovoi klasyfikatsii // Porivnyal'no-analitychne pravo. № 5. S. 148–150.
3. Cherneha V. (2020) Upovnovazhuval'ni normy simeynoho prava yak ob'yekty naukovoi klasyfikatsii // Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. № 1. S. 38–41.